

Nagy Vilma

Martonos, 1944

*Ha eszembe jut, vagy róla szólok,
ma is összeszorul a szívem,
szememet a könnyek parázsként égetik.
Pedig elrohantak az évek.
Az emlékek, jaj, az emlékek
maradtak velem!⁷⁶*

1944-et írtunk. Napsütéses őszt volt: október.

Édesapám⁷⁷ hazajött Tündéresről,⁷⁸ ahol jegyzőként dolgozott. Együtt volt a család. Édesanyám⁷⁹ a vasárnapi ebédhez terített. Bennünket, gyerekeket, elküldtek Fekete János bácsiékhoz dinnyéért. A bátyám és én örömmel vettük a megbízatást.

---

⁷⁶ Részlet a szerző egyik hosszabb költeményéből.

⁷⁷ Filipás Sándor (Martonos, 1903 – uo. 1972), a városházán volt hivatalnok, majd segédjegyző. Később kinevezték Tündéresre jegyzőnek, itt dolgozott 1944-ig, a rendszerváltásig. Amikor Magyarországra menekült a kivégzés elől, Algyőre került, ahol a városházán dolgozott Martonosra való visszatéréséig. Itt hunyt el.

⁷⁸ Tündéres (szerb: Vilovo), község Szerbiában, a Vajdaságban, Bácska DK-i sarkában, Újvidéktől keletre. A török hódoltság idején betelepülő szerbek alapították az elpusztult középkori Füle magyar falu helyén. 1918-ig és 1941–1944-ben Magyarországhoz (Bács-Bodrog vármegye) tartozott.

⁷⁹ Filipás Sándorné Huzsvár Valéria (1909–1987)

Már hazafelé tartottunk, és az új mozi épületének oldalfalánál megálltunk pihenni, amikor az épület déli oldalán tetőbe becsapódott egy lövedék. Hullottak a törött cserépdarabok. Ijedtünkben mozdulni sem mertünk. Összebújva talált ránk édesapánk, aki miután hallotta a robbanást, elébünk sietett. A környező házakból ijedten siettek az utcára az emberek.

Azon az éjszakán édesapánk, a két szomszéd segítségével bunkert ástak a kertünkben.

Reggel szokatlan zajra, dübörgésre, hangzavarra ébredtünk. Édesapám, rosszat sejtve kiment az utcára, mi, gyerekek utána.⁸⁰ Amilyen hosszú volt az utcánk, olyan hosszan sorakoztak az tehergépkocsik, tankok, ágyúk. Sok volt a katona. Oroszok. Házunkba két tiszt szállásolt be alvásra, de édesanyámnak – aki áldott állapotban volt, a harmadik gyermekét várta – részükre is főznie kellett. Nagyon rendesek voltak, pedig híre járt, hogy csúnya dolgokat művelnek. A mi utcánkban nem volt lövöldözés, erőszakoskodás. Rövid ideig maradtak a katonák, elvonultak.

Az emberekben ekkor úrrá lett a félelem. Ijesztő dolgokat beszéltek, amit kilenc évesen, fel sem fogtam, meg sem értettem igazán.

Egyik nap, késő délután, a szüleim elmentek édesapám egyik jó barátjához, Németh Józsi bácsi levanteoktatóhoz, Magdi lányuknak születésnapot köszönteni. Nem vittek magukkal. Besötétedett, mire hazaértek, elaludtam. Édesanyám sírására ébredtem. Csendben felkeltem és az ajtó mögé húzódtam. A konyhában folyó beszélgetést jól hallottam, amit soha nem felejték el.

---

⁸⁰ Akkor még széles volt az utcánk, nagy térrel. Ezen a helyen építették az új mozit, amely már akkor gazdátlan volt: elhurcolták az egész családot, mert zsidók voltak. A lányukkal együtt jártuk az elemi első osztályát. Soha nem láttuk viszont őket. Később lebontották a mozit, helyén, és a téren lakóházak épültek.

Szüleim hazaérkezése után nem sokkal eljött hozzánk suszter Mladen⁸¹ bácsi (szakmája után nevezték így), aki azt mondta édesapámnak:

– Sanyi, azonnal szedd össze a fontos irataidat és gyorsan tűnj el. Menj a Bandiközibe. Az utolsó háznál vár rád egy ember, aki téged meg egy kanizsai embert átvezet a Nagyrét kucoricásán. Horgos alatt csatlakozik hozzátok még egy ember, s átvezet benneteket a földes határon. Odaát is várnak rátok.

Édesapám szabadkozott: nem megy sehova, soha senkit nem bántott.

– Tudom, de most menekülj, de azonnal, mert rajta vagy a kivégzendők listáján. Láttam.

Édesapám hajthatatlan maradt.

– Várandós a feleségem, nem hagyhatom magára, meg a két gyerekkel...

– Ha itthon találunk, agyonlőnek – győzködött Mladen bácsi.
– Meg akarsz te is halni?

Édesanyám sírt, kétségbe esetten kapaszkodott édesapámba. Én is sírtam az ajtó mögött. Éreztem, hogy valami nagy baj van.

– Németh Józsit kivégezték a saját udvarában – folytatta az ember.

– De hiszen Józsiéktól nemrég jöttünk haza!

– Ha ott találtak volna, veled is végeztek volna. Két-három helybeli szerb, a többiek meg partizánok, akik Bánátból jöttek Kanizsára, onnan meg Martonosra, Obrad Petro⁸² parancsnokkal.

---

⁸⁰ Mély tisztelettel és hálával gondolok Mladen bácsira, aki legénykori barátja volt édesapámnak, és szerb létére életének kockáztatásával menekítette az édesapámat, s másokat.

⁸² Feltehetően martonosi volt, sok szenvedés után ott is halt meg idős korában, 2005-ben vagy 2006-ban.

Ez meggyőzte édesapámat. Magához vette iratait és úgy, ahogy volt, egy öltönyben, kirohant az udvarra. Onnan szólt vissza édesanyámnak, hogy vigyázzon magára meg a gyerekekre. Elbúcsúzni nem volt ideje. Amikor Mladen bácsi elment, édesanyám beleborult édesapám kabátjába, amit nem volt neki ideje magára venni, és abba sírta bele a váratlanul rászakadt keserű sorsát. Borzasztó volt látni szüleim egymástól való elszakadását. Dideregtem. A hidegtől-e vagy a félelemtől? Előjöttem és édesanyámhoz bújtam.

Pár pillanat múlva erőlesen megzörgették a nagykaput. Nagyon megijedtünk, meg se moccantunk a konyhában.

– Gyorsan bújj el! – tolt el magától édesanyám és én ismét az ajtó mögött kerestem menedéket.

Ismét döngötték a nagykaput, Bogár kutyánk veszettül ugatott. Egy lövés, majd nyüsztetés. Aki beugorhatott a kapun, nyilván az engedte be a fegyveres partizánokat, Obrad Petro parancsnokkal az élen. Édesanyám kiment az udvarra. Az egyik fegyveres durván megragadta a karját. Édesanyám feljajdult fájdalomában. A partizán ordítva szerbül kérdezte:

– Gde ti je muzs? (Hol van az urad?)

– Nincs itthon.

Ahányszor kérdeztek tőle valamit, annyiszor megütötték. Az orrán-száján folyt a vér. Megrugdosták. A többiek édesapámat keresték, a házban, a mellékhelyiségekben, még a szalmakazalba is belélttek néhányszor. Aztán elmentek, édesapámat az udvaron hagyták, a földön. Féltre jöttem elő, betámogattam a konyhába, vizet melegítettem, hogy lemoshassam róla a vért.

Másnap átjött hozzánk Konc Simon bácsi. Idős ember volt, nyolcvanon túl. Az édesapámat kereste. Amikor meglátta édesanyámat véraláfutásokkal, felkiáltott.

– Azt a szenvedésit! – Így szokott káromkodni. – Magával meg mi történt? Mi volt az a nagy lámra, meg a lövöldözés az éjszaka? Hallottam, de nem mertem átjönni.

– Jobb is, szomszéd, még magát is megverték volna a feneked.

– Hát Sándor?

Édesanyám elmondta a történeteket.

– Hallotta, hogy összeszedik a férfiakat és a városháza pincéjébe hurcolják őket? Rossz vége lesz ennek! – jegyezte meg Simon bácsi.

Amikor édesanyám találkozott Sáfrány Bözsi nénivel, könnyek között mondta el, hogy a férjét, Kálmánt, három nappal ez előtt bekísérték a városházára, és még nem engedték haza. Úgy hallotta, hogy aki a pincébe kerül, azokat verik, kínozzák.

Bözsi néni férje rendőr volt, három gyerek édesapja.

Kéri Ilus néni szintén panaszkodott. A férjét, Jánost, aki szintén rendőr volt, s két gyermeke, elhurcolták.

– Azt beszélik, az emberek véresen fetrengenek a szalmán, még a pince falai is véresek.⁸³ Elviselhetetlen bűz van – mondta az asszony könnyeivel küszködve.

Több mint egy hónapi azzal szórakoztak a verőlegények, hogy a pincébe hurcolton kiéljék vadállati ösztöneiket, a legkülönfélébb módon és eszközökkel véresre kínozták őket, éppen csak a szívüket nem tépték ki. November egyik hideg napjának

---

⁸³ A véres pincefalakat én is láttam, 1945 tavaszán. Simon bácsi mutatta meg, ezekkel az intő szavakkal: – Amit láttál, kislányom, azt ne feledd, de ne is beszélj róla senkinek! Bajod eshet miatta!

éjszakáján aztán kivitték a 25 embert a Kisrétre és a gödörbe lőtték őket.⁸⁴ Kéri Jánost⁸⁵ és Sörös Sándort élve temették el.

Aratási idő volt, a Tisza vize is visszahúzódott, amikor egy alkalommal Ljubus Biri, aki a libákat velünk együtt legeltette a réten, megkérdezte, akarjuk-e látni, hol temették el a lelőtt embereket. Végigfutottunk a tarlón, át a töltésen és a kisedőn, meg sem álltunk egy besüppedt területig.

Itt! – mutatta a fiú, majd gyorsan hozzátette: – Menjünk, ne-hogy meglássanak bennünket.

A közelmúltig nem mentem oda.

*

Nagyon nehéz volt az életünk az édesapánk nélkül. Édesanyám nagyon sokat sírt. Nagyanyánk is meghalt, akinek egy időben két fia és a lánya volt katona. Egyik fia súlyos sérülten esett orosz fogságba, a másik fogolyként Dániába került. A behívóra a kocsival és a lovakkal a lánya ment „katonának” Szabadkára, és onnan tovább, ahova fuvarozni vezényelték. Nagynéném levágatta a haját, a mellét leszorította, férfiruhát vett magára. Nőiességét senki nem vette észre. Kölyöknek látták, így is nevezték. Nagyanyám három gyermekéért imádkozott. Egyik nap az udvaron a szomszéd talált rá holtan. Idővel a gyerekei egyenként hazatértek, a kocsival és a lovakkal épségben a nagynéném is, de már nem volt a mama, minként vagyonuk sem,

---

⁸⁴ A közös sírban 25 kivégzett maradványai vannak. Van azonban 26. áldozata is Martonosnak: Németh János levanteoktató, akit a házában az udvarán az legelső között, ha nem elsőként lőttek le a partizánok. 1996-ban a temetőben, a település polgárainak adományából síremléket állítottak a 25 kivégzettnek, a márványtáblára azonban, amit a szerző családja adományozott, mégsem került fel a 26. áldozat, Németh János neve, arra való hivatkozással, hogy nem a többiekkel együtt végezték ki. Németh János különben szegedi származású volt, de Martonoson élt.

⁸⁵ Özvegyének a közlése.

mert elkobozták. Nekik se volt, nekünk még annyi sem, hogy segíthetjük volna egymást.

Édesanyánk nagyon keményen dolgozott, hogy túléljük a nehéz időszakot, hiszen ketten iskolások voltunk, a harmadik meg még kicsi.

Hosszú távollét után egy nap végleg hazajött édesapánk. Munkát azonban nem kapott. Bár hová küldte a papírjait, mindenütt mindig elutasították. Volt egy legénykori barátja, aki a városházán dolgozott: Rekecki István bognár.⁸⁶ Az volt a dolga, hogy a munkát keresők kérvényeit szelektálja és ajánlóleveleket írjon saját belátása szerint. Így jutott el hozzám az édesapám is, akiről azt írta: soha, sehol, semmilyen munkára ne alkalmazzák. A vád: 1944 októberében (novemberében) Magyarországra szökött,⁸⁷ magatartása: megbízhatatlan, munkában: úgy szintén.

Sokáig munka nélkül volt.

---

⁸⁶ Olyan hűséggel szolgálta a kenyéradóit, hogy még az édesanyját is lecsukatta volna, ha utasítást kap rá, csak hogy eleget tegyen a feletteseinek.

⁸⁷ Valójában harmadmagával menekítették.

